ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI
ATATURK UNIVERSITY PUBLICATIONS

Araştırma Makalesi *Research Article* DOI: 10.55590/literatureandhumanities.1698736

Arap ve Özbek Dillerindeki Eşdeğer Atasözlerinin Karşılaştırmalı Analizi

A Comparative Analysis of Proverbs which are Equivalent in Arabic and Uzbek Languages

Hacı Ekber FERGANİ
(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye

Ankara University, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric Sub-Department, Ankara, Türkiye

herkber@gmail.com

Öz

Arapça ve Özbekçe, köken itibariyle farklı dil ailelerine mensup olmalarına ve yapısal olarak belirgin ayrılıklar göstermelerine rağmen, her iki dilin sözlü kültürün de edebî ve toplumsal değerler açısından büyük önem taşıyan eşdeğer atasözleri mevcuttur. Bu çalışmada, Arapça ve Özbekçedeki atasözleri biçimsel yapı, anlam düzeyi, leksik kompozisyon ve kültürel bağlam açısından karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda atasözleri arasında lafzi ve anlamsal eşdeğerlikler tespit edilmiş; tam örtüşmeyen örneklerde ise bu farklılıkların sosyo-kültürel, tarihsel ve dilsel nedenleri analiz edilmiştir. Çalışma, çeviri sürecinde yalnızca kelime düzeyindeki benzerliklerin değil, işlevsel ve bağlamsal anlamın aktarılmasının da büyük önem arz ettiğini ortaya koymaktadır. Bazı atasözleri hem biçim hem de anlam açısından doğrudan karşılık bulurken, bazı durumlarda ise kültürel farklılıklar nedeniyle özdeş anlam değişik ifade kalıplarıyla aktarılmaktadır. Bu bağlamda, eşdeğer atasözlerinin karşılaştırmalı analizi, sadece iki dilin yapısal ve anlamsal özelliklerini değil, aynı zamanda ortak insani değerleri ve evrensel kültürel kodları çözümleme açısından da önemli bir katkı sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma hem dil öğretimi hem de çeviri bilim alanında referans teşkil edebilecek nitelikte bir kaynak işlevi görmesi hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arapça Atasözleri, Özbekçe Atasözleri, Eşdeğer Atasözleri, Atasözleri Çevirisi.

Abstract

Although Arabic and Uzbek belong to different language families and exhibit significant structural differences, both languages possess equivalent proverbs that hold substantial importance in terms of historical, literary, and sociocultural values within their oral traditions. This study conducts a comparative analysis of Arabic and Uzbek proverbs in terms of formal structure, semantic level, lexical composition, and cultural context. Based on the data obtained, both literal and semantic equivalences between proverbs have been identified, while in cases of non-equivalence, the underlying sociocultural, historical, and linguistic factors have been examined. The study underscores that in the process of translation, it is not sufficient to seek word-for-word correspondence; rather, the transmission of functional and contextual meaning is of primary importance. While some proverbs demonstrate a one-to-one correspondence in both form and meaning, others convey equivalent meanings through structurally and lexically distinct expressions due to cultural differences. In this regard, the comparative analysis of equivalent proverbs not only sheds light on the structural and semantic features of the two languages but also facilitates the understanding of shared human values and universal cultural codes. Therefore, this study serves as a valuable reference for both language teaching and the field of translation studies.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Proverbs, Uzbek Proverbs, Equivalent Proverbs, Proverb Translation.

Geliş Tarihi/Received 13.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted 15.02.2026
Yayın Tarihi/Publication Date 26.06.2026

Atıf:
Fergani, H. E. (2026). Arap ve Özbek Dillerindeki Eşdeğer Atasözlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Edebiyat ve Beşeri Bilimler Dergisi* (77), 95-108.

Cite this article:
Fergani, H. E. (2026). A Comparative Analysis of Proverbs which are Equivalent in Arabic and Uzbek Languages. *Journal of Literature and Humanities* (77), 95-108.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Giriş

Atasözleri, sözlü kültür geleneğinden doğan ve genellikle anonim nitelik taşıyan kalıplaşmış ifadeler olarak, bir halkın yaşam biçimini, değerler sistemini, toplumsal normlarını ve dünya görüşünü yansıtan önemli dilsel ve kültürel yapılardır. Toplumların tarihsel birikimi ve kültürel mirasını kuşaktan kuşağa aktarma işlevi gören bu sözlü anlatılar, sosyal yapının şekillendirilmesinde, ahlaki normların yerleşmesinde ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında temel bir araç işlevi görürken, bireyler arasında ortak değerler temelinde toplumsal dayanışma ve bütünlüğün inşa edilmesine de katkı sunar. Atasözleri aynı zamanda bireylerin doğru ile yanlışı, iyi ve kötü arasında değer temelli bir ayrım yapabilmelerine, yaşamın zorluklarıyla başa çıkma becerisi kazanmalarına ve başkalarının deneyimlerinden ders çıkarabilmelerine yardımcı olur. Bu bağlamda, atasözleri yalnızca dilsel bir unsur olarak değil, aynı zamanda toplumun kolektif bilincini, değer yargılarını ve kültürel kimliğini yansıtan güçlü bir kültürel kod olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan, dolaylı anlatım biçimiyle toplumsal eleştiriye olanak tanıyan atasözleri, toplumda gözlemlenen olumsuzlukları ya da yanlışlıkları ima yoluyla dile getirerek, bireyleri bu konularda farkındalığa ve öz eleştiriye yönlendirmeyi amaçlamaktadır.

Farklı toplumlara ait atasözleri arasında gözlemlenen benzerlikler, çoğu zaman bu toplumların benzer yaşam koşulları, çevresel etkenler, geleneksel pratikleri ve ortak aklın ürünü olan gözlemsel çıkarımlarına dayandırılarak açıklanmaktadır. Diğer dilsel ve kültürel ifade araçlarında olduğu gibi, atasözleri de evrensel insanî deneyimlerin, değer yargılarının ve zihinsel eğilimlerin dile aktarılması sonucunda ortaya çıktığından, farklı dillerde yer alan pek çok atasözü benzer tema ve imgeler etrafında şekillenmektedir (Musayev, 2005, s. 185).

Arap ve Özbek halkları da tarihsel süreç içerisinde toplumsal yaşantılarından edindikleri gözlemleri, deneyimleri ve değerleri atasözleri aracılığıyla nesiller boyu aktarmışlardır. Bu iki halkın kültürel birikiminde yer alan ve ortak yaşam pratiklerine dayalı olarak şekillenmiş bazı atasözleri, biçimsel ve anlamsal düzeyde büyük ölçüde örtüşmekte, hatta kimi durumlarda doğrudan eşdeğerlik göstermektedir. Bu çalışmada, Arapça ve Özbekçedeki eşdeğer atasözlerinin dilsel yapıları, anlamsal boyutları ve kültürel bağlamları karşılaştırmalı olarak incelenecek; bu atasözlerinin ortaya çıkışında etkili olan sosyo-kültürel dinamikler analiz edilerek, çeviri süreçleri açısından eşdeğerlik düzeyleri değerlendirilecektir.

Kavramsal Çerçeve ve Araştırma Düzeyi

Arap ve Özbek Dillerinde Atasözü Kavramı

Türkçede “uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, oğut verici nitelikte söz” (Akalın vd., 2010, s. 180) olan “atasözü” kavramın Özbekçedeki karşılığı “maqol” şeklindedir. Bu terim, Özbekçe literatürde “halkın yaşam deneyimlerine dayanarak oluşturduğu, genellikle öğüt, nasihat ya da toplumsal değerlerin aktarımını amaçlayan; kısa, özlü, imgeli ve anlam bütünlüğü taşıyan kalıplaşmış ifadeler” şeklinde tanımlanmaktadır (Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Adademisi, 2006). Bu kelime, etimolojik açıdan Arapçadaki “makale, söz, konuşma” anlamlarına gelen مقال (maqâl) kökünden türemiş olup, zamanla halk bilgeliklerini ifade eden bir söylem türüne dönüşmüştür.

Arapçada ise bu kavramın karşılığı olarak kullanılan مَثَل (mesel) terimi, “benzemek” anlamındaki مُثُول (müsûl) mastarından türetilmiş olup, temel anlamı itibarıyla “benzeyen” demektir. Mesel kelimesi aynı zamanda “sıfat, vasıf, söz, ibret, örnek olay (kıssa)” gibi anlamlarda da kullanılmakta olup (İbn Manzûr, 1993, ss. 611-613), Arap dilinde misâl (örnek), müsûl (benzemek, dikilmek) ve temâsül (benzeşmek) gibi kelimelerle etimolojik ve anlamsal bağ içerisindedir (Meydânî, tsa, ss. 5-6). Klâsik Arap dili müelliflerinden el-Müberred (ö. 286/900), meseli “bir olay veya durumun benzerliğine dayalı olarak yapılan örnekleme” şeklinde tanımlarken, Râgıb el-İsfahânî (ö. 502/1108) “bir şeyi açıklamak amacıyla onun benzeri hakkında söylenen söz” olarak tarif etmiştir (Râgıb el-İsfahânî, 1991, s. 758).

Başlangıçta belirli bir olaya ya da duruma özgü olarak söylenen meseller, zamanla halk arasında yaygınlaşarak benzer nitelikteki farklı durumlara da uygulanmaya başlanmış ve kalıplaşarak anonimleşmiştir. Bu yönüyle, mesel terimi, belirli bir kişi (örneğin bir peygamber, filozof veya şair) tarafından öğüt vermek amacıyla söylenen özlü söz anlamındaki hikmet (aforizma) kavramından ayrılır. Ayrıca, meselleri diğer söz türlerinden ayıran başlıca özellikler arasında; ifadelerinin kısa ve özlü olması, şekillerinin klişeleşmiş (sabit ve değişmez) olması ve anlam bakımından isabetli, evrensel geçerliliğe sahip olması sayılabilir (Durmuş, 2004, s. 293). Bu yapılarda sıklıkla mecaz, teşbih, istiare, kinaye, mübalağa, intak, seci ve tezat gibi çeşitli edebî sanatlara yer verilmiş olması, onların estetik yönünü daha da belirginleştirmektedir.

Bu çalışmada, Arapça geleneksel “masal” (مَثَل) ve Özbekçe “maqol” (مَقَال) terimleri, dilsel ve kültürel bağlamları göz önünde bulundurularak, her iki dildeki atasözü benzeri söylemleri ifade etmek için Türkçede yaygın olarak kullanılan “atasözü” terimiyle ele alınmıştır. Bu tercih, her iki dildeki benzer kavramsal yapılar arasındaki örtüşme dikkate alınarak, daha geniş bir dilsel ve kültürel bağlamda ortak bir çerçeve sunmayı amaçlamaktadır.

Arapça, İslam’ın kutsal kitabı olan Kur’an’ın dili olmasından dolayı, yalnızca dinî değil, aynı zamanda kültürel bağlamda da Müslüman dünyasında derin bir öneme sahiptir. Bu dil, tarihi süreçte Türkî dillerin de dahil olduğu birçok dil üzerinde belirgin bir etki bırakmış ve sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, bir kültür ve medeniyetin taşıyıcısı olma işlevini üstlenmiştir.

İslam'ı kabul eden Türkler, Arapçayı dinî, bilimsel ve kültürel bir dil olarak kabul etmiş ve bu, Türk dillerinin yapısı, kelime dağarcığı, grameri ve yazı sistemi üzerinde önemli değişikliklere yol açmıştır.

Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle şekillenen Türkî dillerde, özellikle şiir ve diğer edebî türlerde, Arapçadan alınan kelime ve kalıp ifadeler yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Arap dili ve kültürünün Türk toplumu arasındaki etkisiyle, belirli deyimler ve atasözleri Türkî dillerde yerleşik hale gelmiş ve halk arasında yaygın olarak benimsenmiştir. Bu eşdeğer atasözleri, Arapça ve Türk halkları arasındaki hem dilsel hem de kültürel bağları yansıtan önemli bir göstergedir. Her iki kültür, benzer yaşam deneyimlerini ve ortak değerleri atasözleri aracılığıyla nesilden nesile aktarmış, bu şekilde ortak bir kültürel hafıza oluşturmuşlardır.

Atasözlerinin Çevirisinde Eşdeğerlik

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "eşdeğerlik" kavramı, "eş değer olma durumu; muadelet" şeklinde tanımlanmaktadır (Akalın vd., 2010, s. 822). Çeviri bilim bağlamında eşdeğerlik (equivalence), kaynak metin ile hedef metin arasında anlam, yapı ve işlev bakımından mümkün olan en yüksek düzeyde uygunluk ve denklik sağlanması olarak değerlendirilir. Bu bağlamda eşdeğerlik, yalnızca kelime düzeydeki bire bir karşılıklardan ibaret olmayıp; kaynak metnin dilbilgisi, sözdizimi, üslubu, anlam örgüsü ve kültürel arka planı ile hedef metin arasında anlamlı ve işlevsel bir uyumun tesis edilmesini de içerir (Yalçın, 2015, s. 73).

Atasözlerinin çevirisinde eşdeğerlik ilkesinin uygulanması, çevirmenin yalnızca hedef dilde benzer bir deyim ya da kalıp ifade bulunup bulunmadığını göz önünde bulundurmasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda, atasözünü oluşturan sözcüklerin bağlam içindeki anlamsal ve işlevsel rollerinin doğru bir biçimde analiz edilmesi, deyimin altında yatan kültürel değerlerin ve imgelerin hedef dilde ne ölçüde karşılanabileceğinin değerlendirilmesi gerekir. Bu tür kalıp ifadeler, çoğu zaman dile ve kültüre özgü anlam katmanları barındırdıkları için, doğrudan sözcük çevirileriyle aktarılmaları hem anlam hem de işlev kaybına yol açabilir.

Dolayısıyla, atasözü çevirilerinde eşdeğerlik sağlanabilmesi için, çevirmen tarafından öncelikle kaynak atasözünün bağlamı, söylem içindeki yeri, örtük anlamları ve edebi özellikleri dikkatle çözümlenmeli; ardından hedef dile aktarımda, kültürel uygunluk, anlatım doğallığı ve işlevsel eşlik gibi ölçütler temel alınmalıdır. Bu da çeviriyi yalnızca dilsel bir faaliyet olmaktan çıkararak, kültürlerarası bir anlam aktarımı süreci haline getirir.

Literatürdeki Yeri ve Araştırma Düzeyi

Arapça ve Türkî dillerde mevcut atasözlerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, literatürde tamamen yeni bir konu olmamakla birlikte, bu alanda yapılan çalışmaların sayısı ve kapsamı sınırlı düzeydedir. Nitekim Muhammet Selim İpek'in "Türk Atasözleri ve Deyimleri ile Eşanlamlı Arap Meselleri" başlıklı çalışmasında, Türk atasözlerine anlam bakımından denk düşen bazı Arap meselleri ele alınmıştır. Benzer şekilde, Fadime Kavak'ın "Arap ve Türk Atasözlerinde Ortak Çağrışımlar" adlı makalesinde, önce lafız ve anlam yönünden örtüşen, ardından yalnızca anlam düzeyinde benzeşen atasözleri tematik bağlamda sınıflandırılarak incelenmiştir (Kavak, 2021, ss. 135-183). Gülgül Kanseitova ve arkadaşlarının çalışmasında ise, Arapça ile Kazak Türkçesi atasözleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir (Kanseitova vd., 2020, ss. 391-413). Arslan Ağar, çalışmasında Kur'an-ı Kerim'de "Ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerde vurgulanan temel mesajlar ile Arapça ve Türkçe atasözleri arasında tematik paralellik kurmaya çalışmıştır (Ağar ve Tekin, 2022, ss. 100-123). Diğer yandan, Sayed Hassan, Mısır Arapçasındaki 60 atasözünün Türk atasözleriyle karşılaştırmasını yaparak dilsel benzerliklere dikkat çekmiştir (Hassan, 2023, ss. 619-633).

Ancak söz konusu çalışmalarda, genellikle Arap atasözlerinin anlamlarının açıklanması ve bu anlamlara Türkçe (veya Kazakça) karşılıklarının verilmesiyle yetinildiği görülmektedir. Her ne kadar lafız ve anlam bakımından örtüşen ya da sadece anlam yönünden benzeşen atasözlerinin sınıflandırılmasına gidilmişse de eşdeğer atasözleri arasında yer alan stilistik (üslup), leksik (sözcük yapısı), sayısal (sayı ifadeleri), yapısal (cümle yapısı), işlevsel (kullanım bağlamı) ve kültürel farklılıklar büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Oysa bu tür dilsel ve kültürel unsurlar, özellikle filoloji ve çeviri bilimi alanında hem de yabancı dil meraklıları açısından dikkat edilmesi gereken önemli hususlardır.

Ayrıca Arapça atasözlerinin Özbek Türkçesindeki eşdeğerleri bağlamında gerçekleştirilen herhangi bir karşılaştırmalı çalışmaya rastlanmamıştır. Dolayısıyla, bu çalışma, mevcut literatürdeki bu boşluğu doldurmayı ve Arapça ile Özbekçe arasındaki eşdeğer atasözlerinin daha derinlemesine, çok boyutlu bir analizini sunarak alana katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Arap ve Özbek Dillerindeki Eşdeğer Atasözleri

Çalışmamızda Arapça ve Özbek Türkçesindeki hem şekil/biçimsel hem de anlam açısından benzerlik gösteren bazı eşdeğer atasözleri karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir. Her bir atasözü, dilsel özellikleriyle birlikte ele alınacak; atasözlerinin Arapçadan Özbekçeye çeviri sürecinde karşılaşılan zorluklar, anlam kaymaları ve kültürel farklılıklar detaylı bir şekilde analiz edilecektir. Bu bağlamda, dilin ve kültürün doğru bir şekilde aktarılmasına yönelik önemli unsurlara dikkat çekilecek ve çeviri pratiğinde bu unsurların nasıl etkili bir şekilde kullanılabileceği tartışılacaktır. Bu çalışmada öncelikle hem biçimsel hem de

anlamsal açıdan eşdeğer olan atasözleri incelenecektir. Daha sonra, yalnızca leksik düzeyde farklılık gösteren ancak eşdeğer kabul edilebilecek atasözleri ele alınacaktır. Son olarak ise, yalnızca anlam bakımından örtüşen mukabil atasözleri analiz edilecektir.

Şekil ve Mana Bakımından Eşdeğer Atasözleri

Tam Eşdeğer Atasözleri

Arapça ve Özbekçe arasında, birçok atasözü açısından şekil ve mana bakımından benzerlikler gözlemlenmektedir. Her iki dilde şekilsel olarak benzer olan bu atasözleri, çoğu zaman anlam ve üslup bakımından da paralellik göstermektedir. Bu tür benzerliklerin temelinde, her iki halkın benzer yaşam deneyimlerine dayanan ortak anlayışları bulunmaktadır. Bu bağlamda, eşdeğer atasözleri çeviri sürecinde birbirinin yerine kolaylıkla kullanılabilir.

Örneğin, "Her işin zamanında yapılması gerektiğini ve ertelemenin doğru olmadığını" ifade eden Arapça لاَ تُؤَخِّرْ عَمَلَ اليَوْمِ لِغَدٍ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 260; Meydânî, tsb, s. 257) atasözünün Özbekçe karşılığı, "Bugungi işni ertaga qöyma" (Mirzayev vd., 2005, s. 209) (Bugünün işini yarına bırakma) şeklinde karşılık bulmaktadır. Her iki dildeki eşdeğer atasözlerinin dilsel yapısı, kelime miktarı, kelimelerin karşı dillerdeki anlamları, cümledeki öznenin (أنتَ - sen) gizli olması ve diğer gramatik yapılar bakımından büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Ancak, cümle yapısındaki sözdizimi, her dilin kendi iç dil bilgi kurallarına uygun olarak farklılık arz etmektedir. Arapça, Sâmî diller ailesine ait olup temel yapısı kök-morfem sistemi üzerine kuruludur. Bu nedenle fiil genellikle cümlenin başında yer alır, bu da cümleye dinamiklik ve vurgu katmaktadır. Öte yandan, Özbek Türkçesi, Türk dilleri ailesinin Altay dil grubuna ait olup aglütinatif (eklemeli) bir dil yapısına sahiptir. Bu dilde fiil, cümlede her zaman sona yerleşir. Bu yapısal farklar, her dilin kendine özgü dil bilgi kuralları doğrultusunda şekillenir.

Arapça (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 79) عِنْدَ الشَّدَائِدِ تُعْرَفُ الإِخْوَانُ atasözünde, gerçek dostun kişinin başına gelen zor zamanlarda onun yanında olmasıyla belirginleştiği ifade edilmiştir. Bu atasözünün Özbekçe karşılığı olan "Döst oğir kunda bilinar" (Mirzayev vd., 2005, s. 48) (Dost ağır günde belli olur) atasözü hem anlam bakımından hem de biçimsel olarak benzerlik göstermektedir. Her iki dilde de atasözü, gerçek dostluğun zor zamanlarda ortaya çıktığını vurgulamaktadır.

Arapçadaki عِنْدَ الشَّدَائِدِ (ağır günde) ifadesinin cümle başında yer alması, özellikle bu sözcüğe tekit ve vurgu yapmak amacıyla yapılmış bir tercihtir. Buna karşın, Türkî dillerde olduğu gibi Özbekçede, cümlenin vurgu noktası genellikle cümlenin son kısmında, yüklemden önceki öğedir. Bu bağlamda, Özbekçe atasözünde "oğir kunda" ifadesi cümlenin sonunda, yüklemden önce yer almakta olup, cümlenin anlamını vurgulayan ve tamamlayan bir yapı işlevi görmektedir. Bu yapısal fark, her iki dilin dilbilgi özelliklerinden kaynaklanan bir farklılık olup, anlamın aktarılmasında benzerliği korurken, dilin iç kurallarına uygun bir biçimde şekillenmiştir.

Bir diğer örnek, Arapça أَطْرُقِ الحَديدَ وهو ساخِنٌ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 106) atasözü, bir işi yapmak için en uygun zamanı kaçırmamanın ve fırsatı değerlendirmenin önemini vurgulamaktadır. Bu atasözünün Özbekçe karşılığı olan "Temirni qiziğida bos" (Mirzayev vd., 2005, s. 210) (Demiri kazımışken bas) hem şekil hem de anlam açısından benzerlikler göstermekte olup, her iki dilde de aynı mesajı iletmektedir. Her iki atasözü de, bir fırsat ortaya çıktığında, o anın değerlendirilmesinin gerekliliğine dikkat çeker ve bu anlamda eşdeğer atasözleri olarak kabul edilebilirler. Bu ve benzer eşdeğer atasözlerine bazı örnekleri şöyle sıralayabiliriz:

Arapça: الحَرَكَةُ بَرَكَةٌ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 14).
Özbekçe: "Harakat, harakatda barakat." (Mirzayev vd., 2005, s. 181)
Türkçe Çevirisi: Hareket berekettir.
Arapça: لِكُلِّ داءٍ دَواءٌ (Meydânî, tsb, s. 257).
Özbekçe: "Har oğriqning davosi bor." (Mirzayev vd., 2005, s. 208)
Türkçe Çevirisi: Her derdin bir devası vardır.
Arapça: مَن حَفَرَ مُغَوّاةً لِأَخِيهِ وَقَعَ فِيها (el-Askerî, 1988a, s. 289; ez-Zemahşerî, 1987a, s. 534).
Özbekçe: "Har kim qazigan çuqurga özi yiqilar." (Mirzayev vd., 2005, s. 45)
Türkçe Çevirisi: Herkes kendi kazdığı kuyuya düşer.
Arapça: شَرُّ السَّمَكِ يُكَدِّرُالْماءَ (Meydânî, tsa, s. 391).
Özbekçe: "Yomon baliq suv loyqatar." (Mirzayev vd., 2005, s. 74)
Türkçe Çevirisi: Balığın kötüsü suyu bulandırır.
Arapça: (تُناطُ) سَتُنَاطُ بِرِجْلِهَا كُلُّ شَاةٍ (ez-Zemahşerî, 1987a, s. 226; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 106) كُلُّ شاةٍ مُعَلَّقةٌ بِرِجْلِها. (ez-Zemahşerî, 1987a, s. 227).
Özbekçe: "Qöyni ham öz oyoğidan osarlar." (Mirzayev vd., 2005, s. 45)
Türkçe Çevirisi: Her koyun kendi bacağından asılır.
Arapça: الدَّراهِمُ بالدَّراهِمِ تُكْسَبُ (Meydânî, tsa, s. 274) (Para, parayla kazanılır.)
Özbekçe: "Pul pulni topar." (Mirzayev vd., 2005, s. 203)

Türkçe Çevirisi: Para parayı kazanır/çeker.

Arapça ve Özbekçe arasındaki bu tür eşdeğer atasözleri, dilsel açıdan incelendiğinde hem kelime yapıları hem de anlamları açısından büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bu da her iki dilin insan davranışlarını, toplumun düzenini ve değerlerini aynı temel anlayışlar etrafında şekillendirdiğini göstermektedir. Aynı zamanda, her iki dilin dil yapıları ve dilsel öğelerindeki benzerlikler, bu atasözlerinin çeviri sürecinde karşılaşılan zorlukların azalmasına ve anlamın doğru bir şekilde aktarılmasına olanak tanımaktadır. Bu tür atasözleri, dilsel eşdeğerliğin ötesinde, halkların benzer kültürel değerleri ve toplumsal anlayışlarını da ortaya koyan önemli dilsel birimlerdir. Cümle yapısındaki kaçınılmaz/zorunlu olan farklılıklar ise, farklı dil ailelerine ait olmasından kaynaklanmıştır.

Leksik Eksiklik İçeren Eşdeğerler

Şekil ve anlam açısından eşdeğer kabul edilen bazı atasözleri arasındaki farklılıklar, yalnızca cümle yapısıyla sınırlı kalmamaktadır. Bunun yanı sıra, leksik yapı açısından bazı eşdeğer atasözleri arasında bir takım bileşen farklılıkları gözlemlenebilse de bu farklar anlam düzeyinde herhangi bir belirgin farklılık yaratmamaktadır.

Örneğin, Arapça قَدِّرْ ثمَّ أَقْطَعْ (Meydânî, tsb, s. 129) (ölç sonra kes) atasözünün Özbekçedeki karşılığı olan “Yetti ölçab bir kes.” (Mirzayev vd., 2005, s. 194) (Yedi ölçüp bir kes) kullanılan kelime sayısı ve dilsel yapılar arasında belirgin bir farklılık bulunmaktadır. Ancak bu farklılık mantıksal bir özellik taşımamaktadır. Çünkü Özbekçedeki “yedi” ve “bir” kelimeleri, burada sayısal anlamlarından ziyade mecaz bir anlam taşımakta olup, bir işin başlamadan önce dikkatlice düşünülmesi gerektiğine dair bir vurguyu ifade etmektedir. Benzer şekilde, Arapçada bu anlam, işin sırasına dair bir tavsiye olarak “(önce) ölç, sonra kes” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, her iki dildeki atasözleri arasında leksik düzeydeki bu farklılıklar, anlam bakımından herhangi bir sapmaya neden olmamakta, her iki kültür de aynı temel öğüdü, yani dikkatli ve özenli bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Halk arasında yaygın olarak kullanılan atasözlerinde, dilin özlü ve veciz bir biçim kazanmasına olanak tanıyacak şekilde, zamanla bazı öğeler cümleden düşebilir. Bu durum, muhatabın mantıksal çıkarımlar yapabilmesi veya kültürel bağlamı kullanarak maksadı anlamasıyla ortaya çıkar. Dolayısıyla, atasözlerinde kelime kaybı veya kelimelerin düşmesi, anlamın eksik bir şekilde aktarılmasına neden olmaz. Aksine, bu tür bir dilsel evrim, atasözlerinin daha özlü ve etkili bir biçimde ifade edilmesine imkan sağlar. Mesela, tevekkülün ölçüsünü en güzel şekilde ortaya koyan اِعْقِلْ وَتَوَكَّلْ (Ebü’ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, s. 47; Meydânî, tsb, s. 26) (Bağla ve tevekkül et) atasözü bir Hadis-i Şeriften alınmıştır: Bir adam Hz. Peygamber’e, “Ben devemi salı vererek mi tevekkül edeyim, yoksa bağlayarak mı?” diye sorar. Hz. Peygamber de: "اِعْقِلْهَا وَتَوَكَّلْ" (Ebü’ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, s. 79; et-Tirmizî, 1996, s. 285) “Onu (deveyi) bağla ve tevekkül et.” diye cevap verir. Zamanla bu ifade, soruya (أَأُرْسِلُ ناقَتِي وَأَتَوَكَّلُ؟ - “Devemi salıverip tevekkül edeyim mi?”) ve nesneye (اِعْقِلْهَا deki ها- onu/deveyi) ihtiyaç kalmamıştır. Çünkü hadis bağlamı ve anlamı üzerinden çıkarımlar yapılabilmektedir. Bu bağlamda, deveyi ifade eden nesne zamiri (ها) düşürülerek atasözü, daha genel bir kullanıma kavuşmuştur.

Bu atasözün Özbekçe karşılığı olan “Tuyaga kişan sol-da, tavakkalni Hudoga qil” (Mirzayev vd., 2005, s. 227) (Deveyi zincirledikten sonra Allah’a tevekkül et) atasözü de Hadis-i Şeriften alınmıştır. Ancak Arapçadaki özlü ifadenin tam aksine Özbekçede bağlamın ve mananın tam anlaşılması için zamir (ها – onu) yerine zahir/soyut bir isim “deve” kullanılmıştır. Ayrıca, Arapçadaki cümlede mahzuf (atlanan) olan nesne, yani “Allah’a”, Özbekçeye eklenmiştir.

"الْتَمِسُوا الْجَارَ قَبْلَ الدَّارِ" (et-Taberânî, 1983, s. 268) Hadisinden alınan الجَارَ ثُم الدَّار (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 103) (Komşu sonra avlu) atasözü ve Özbekçe eşdeğeri olan “Hovli olma qöşni ol” (Mirzayev vd., 2005, s. 132) (Ev alma, komşu al) atasözlerinde de benzer bir dilsel evrim gözlemlenmektedir. Her iki örnekte de anlamı daha özlü hâle getirmek ya da daha açık bir biçimde ifade edebilmek amacıyla bazı dilsel unsurların ya elenmiş ya da eklenmiş olduğu görülmektedir. Bu tür yapısal değişiklikler, atasözlerinin bir dilde daha kısa ve özlü biçime kavuşmasına olanak tanırken, başka bir dilde ise anlamın daha anlaşılır olması amacıyla ek açıklamalarla zenginleştirilmiştir.

Bununla birlikte, bazı durumlarda Özbekçedeki atasözlerinin, Arapça muadillerine kıyasla daha kısa, özlü ve yoğun anlam içeren yapılara sahip olduğu da gözlemlenmektedir. Örneğin, Arapçadaki كَالْإِبْرَةِ تَكْسُو النَّاسَ وَاسْتُها عَارِيَةٌ (es-Seâlibî, 1981, s. 304; Meydânî, tsb, s. 171) (İğne gibi kendi çıplak olduğu halde insanları giydirir) oldukça açıklayıcı ve betimleyici bir yapı sergilerken, buna karşılık onun Özbekçe mukabili olan “Yalanğoç igna kiyintiradi.” (Mirzayev vd., 2005, s. 35) (Çıplak iğne giydirir) ifadesi, aynı mesajı daha kısa ve özlü bir biçimde yansıtmaktadır.

Bu örneklerden anlaşıldığı üzere, atasözleri arasında gözlemlenen leksik eksiklikler ya da fazlalıklar, çoğu zaman anlam bütünlüğünü zedelememekte, aksine atasözünün etkili biçimde aktarımına katkı sağlamaktadır. Bu durum, atasözlerinin kültürel bağlam ve kullanım sıklığına bağlı olarak zamanla geçirdiği yapısal dönüşümleri ve farklı dillerdeki anlatım tercihlerini anlamak açısından önemlidir.

Kaynak Atasözünün Bir Bölümüne Karşılık Gelen Eşdeğerler

Bazı durumlarda atasözlerinin hedef dildeki karşılıkları, kaynak atasözünün yalnızca belirli bir bölümünü yansıtabilir. Bu durum genellikle, kaynak atasözünün iki yargıdan oluşması -örneğin, benzer durumları ifade eden ya da karşıt anlamlı unsurları mukayese eden yapılar içermesi- durumunda ortaya çıkar. Hedef dilde ise bu tür mukayeseli yapıların yer almadığı, yalnızca belirli bir duruma gönderme yapan tek yargılı atasözleri, kaynak atasözünün yalnızca bir bölümüne karşılık gelir.

Bu bağlamda Arapça لِكُلِّ جَوادٍ كَبْوَةٌ ، لِكُلِّ عالِمٍ هَفْوَةٌ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 51; el-Yûsî, 1981a, s. 52; Meydânî, tsb, s. 187) (Her at tökezler, her bilen hata yapar) atasözü, insanoğlunun hata yapabilirliğini, tökezleyen bir at metaforu ile somutlaştırmakta ve bilginlerin de yanılabileceğini vurgulamaktadır. Buna karşılık Özbekçedeki "Yahşi ot ham qoqilar." (Mirzayev vd., 2005, s. 146) (İyi at da tökezler) atasözü, yalnızca Arapça örneğin ilk yargısına karşılık gelmekte, fakat bu yolla bütün atasözünün temel iletisini yansıtmayı başarmaktadır. Bu da ifadenin daha yoğun, özlü ve anlam yüklü bir biçimde sunulmasına katkı sağlamaktadır.

Benzer biçimde, Arapça خَيْرُ الْغِنَى الْقُنُوعُ وَشَرُّ الْفَقْرِ الْخُضُوعُ (Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 290; el-Askerî, 1988b, s. 236; el-Yûsî, 1981a, s. 206; Meydânî, tsa, s. 244) (Zenginliğin en hayırlısı kanaat, fakirliğin en kötüsü boyun eğmedir) atasözü, zenginlik ve fakirlik gibi iki zıt durumu kanaatkârlık ve zillet bağlamında karşılaştırmalı olarak ele alırken, Özbekçe "Asl boylik qanoat." (Mirzayev vd., 2005, s. 109) (Asıl zenginlik kanaattir) ve "Qanoat qizil oltin." (Kanaat kırmızı altındır) atasözleri yalnızca kanaatin değerine odaklanmakta, bu suretle Arapça atasözünün sadece bir yönünü aktarmaktadır.

Bir başka örnek olarak, Arapça لَيْسَ الْجَمالُ بِالثِّيَابِ (es-Seâlibî, 1981, s. 284; Meydânî, tsb, s. 257) (Güzellik elbiseyle değildir) atasözü, dış görünüşün aldatıcı olabileceğini ve insanları yalnızca dış görünüme göre değerlendirme eğiliminin yanlışlığını dile getirirken; Özbekçedeki "Çiroy husn-u jamolda emas, fazl-u kamolda." (Mirzayev vd., 2005, s. 91) (Güzellik hüsnü cemalde değil, fazlı kemaldedir) atasözü, bu konuyu daha ahlaki bir söylemle derinleştirerek güzelliğin gerçek ölçütünü erdem ve kemale bağlamaktadır.

Arapça: مَن يَسْتَعِنْ بِالرِّفْقِ فِي أَمْرِهِ يَسْتَخْرِجْ الْحَيَّةَ مِن وَكْرِهَا (Abdullah Fikrî, 1984, s. 160; el-Hâşimî, ts., s. 62) (Kim yaptığı işte nazik olursa, yılanı deliğinden çıkarır.)

Özbekçe: "Yahşi gap bilan ilon inidan çikar. Yomon gap bilan piçok kinidan çikar." (Mirzayev vd., 2005, s. 42) (Tatlı sözle yılan deliğinden çıkar. Kötü sözle bıçak kınından çıkar.)

Bu örneklerde de görüldüğü üzere, atasözleri arası çeviri ya da denklik durumlarında yalnızca tematik benzerlik değil, yapısal ve işlevsel farklar da dikkate alınmalıdır.

Sayısal Farklılığı Bulunan Eşdeğerler

Çeviri sürecinde dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de, hedef ve kaynak dillerdeki eşdeğer atasözlerinin yapısal özellikleri arasında görülen sayısal (tekil-çoğul) farklılıklardır. Bu tür farklılıklar, çoğu zaman atasözünün temel anlamını doğrudan etkilemese de yanlış yorumlara ve anlam kaymalarına yol açabilme potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla, çevirmenin hem bilimsel hem de yaratıcı bir yaklaşım benimsemesi gereklidir.

Örneğin, Özbekçe "Devorning ham quloği bor" (Mirzayev vd., 2005, s. 221) (Duvarın da kulağı vardır) atasözü ile Arapça إنّ للحيطان أذاناً atasözü arasında sayısal bir fark mevcuttur. Eğer Özbek atasözü, Arapça örneğine benzetilerek "Devorlarning quloqlari bor" (Duvarların kulakları vardır) şeklinde çevrildiğinde, Özbekçe atasözünün dilsel normları ihlal edilmiş olur ve bu durum, atasözündeki imgesel etkilerin kaybolmasına yol açar.

Bu bağlamda, atasözlerinin çevrisinde, her dilin yapısı ve terkibini geleneksel dil kurallarına sadık kalınması, iletilmek istenen düşüncenin o dilin kültürel çerçevesine uygun bir biçimde doğru şekilde aktarılmasını sağlayacaktır. Bu tür dilsel nüanslara dikkat edilmesi, çevirinin doğru ve anlam kaybı olmadan yapılabilmesi için kritik öneme sahiptir (Musayev, 2005, s. 188).

Leksik Farklılık- İşlevsel Benzerlik Gösteren Eşdeğerler

Her toplumun özgün dilsel yapısı ve ifade biçimleri doğrultusunda şekillenen atasözleri, evrensel anlamlar taşısalar da, biçimsel ve leksik düzeyde diller arasında belirgin farklılıklar gösterebilirler. Bu bağlamda bazı eşdeğer atasözlerinde kullanılan kelimeler, her iki dilde de birebir karşılık bulmayabilir. Bu bağlamda, çeviri bilim açısından önemli olan "leksik farklılık – işlevsel benzerlik" durumu, kaynak ve hedef dillerin atasözleri arasında anlam açısından yüksek örtüşme taşımasına rağmen, kullanılan kelimelerin birebir eşdeğer olmaması durumudur. Bu tür durumlarda, söz konusu atasözlerinin tercümesinde biçimsel sadakatten ziyade işlevsel eşdeğerlik ilkesinin benimsenmesi gerekmektedir. Zira anlamın ve bağlamsal mesajın korunması, atasözünün hedef dilde de benzer bir etki yaratmasını mümkün kılar.

Örneğin, Arapça كُلُّ إناءٍ بِما فِيهِ يَنْضَحُ (el-Mâverdî, 1986, s. 186; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 3) ya da كُلُّ إناءٍ يَرْشَحُ بِما فِيهِ (es-Seâlibî, 1981, s. 303; ez-Zemahşerî, 1998, s. 355; Meydânî, tsb, ss. 162, 195) (Her kap içindekini sızdırır) atasözünün Özbekçedeki karşılığı olan "Qozonda bölsa çömiçga çiqadi." (Mirzayev vd., 2005, s. 219) (Tencerede olan kepçeye çıkar) ifadesinde içerdiği kelimeler bakımından birebir karşılık göstermemektedir. Burada Arapça إناء (kap Özbekçe "idiş") ve Özbekçe qozon (tencere Arapça قِدر) sözcükleri ile يَرْشَحُ / يَنْضَحُ (sızdırmak Özbekçe "oqizmoq") ve çikadi (çıkmak Arapça يَخْرُجُ) fiilleri

doğrudan leksik eşdeğerlik göstermemektedir. Ancak bu sözcükler, hem nesne düzeyinde benzer bir anlam alanını (kap-tencere) paylaşmakta hem de işlevsel olarak benzer bir eylemi (içindekinin dışa taşması-ortaya çıkması) ve aynı metaforik yapıyı barındırmaktadır.

Benzer şekilde, Arapça سَمِّنْ كَلْبَكَ يَأْكُلْكَ (el-Askerî, 1988a, s. 525; Meydânî, tsa, s. 145) (Besle köpeğini seni yesin) atasözü ile onun Özbekçe mukabili olan "İt semirsa, egasini kopar." (Köpek şişmanlarsa sahibini ısırır) arasında da yüklemler düzeyinde leksik örtüşme mevcut değildir. Arapça yemek (يَأْكُل - yemok) ve Özbekçe ısırmak (kopar - نهش ، عضّ) fiilleri arasında anlam farklılığı bulunmakla birlikte, her iki atasözünde de ortak anlatı, nankörlüğün ve zarar görmenin temsili olarak köpeğin dişleriyle sahibine zarar vermesi fikri işlenmektedir. Dolayısıyla burada da çeviri açısından işlevsel eşdeğerlik ön plana çıkmakta, leksik farklılık anlamın aktarımını engellememektedir.

Öte yandan, Arapça مُدْ رِجْلَكَ عَلى قَدْرِ الْكِساءِ (Meydânî, tsa, s. 435) (Ayağını örtüye göre uzat) atasözü ile Özbekçe "Körpangga qarab oyoq uzat." (Mirzayev vd., 2005, s. 218) (Yorganına göre ayak uzat) atasözü arasında da benzer bir ilişki söz konusudur. Bu örnekte, الْكِساء (örtü) ve körpa (battaniye) kelimeleri arasında genel-özel düzeyinde leksik farklılık bulunmasına rağmen, her iki ifadede de öznel davranışların sınırlarının, eldeki imkânlara göre belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Aşağıdaki misallerde de benzer durum söz konusu.

Arapça: مَن اتَّكَلَ عَلى زَادِ غَيْرِهِ طالَ جُوعُهُ (Meydânî, tsb, s. 327) (Başkasının azığına güvenen, uzun süre aç kalır.)

Özbekçe: "El oğziga boqqan oç kolar." (Mirzayev vd., 2005, s. 18) (Halkın ağzına bakan aç kalır.)

Arapça: المَرْءُ مِرْآةُ أخِيهِ. (el-Askerî, 1988a, s. 72) (Kişi kardeşinin aynasıdır.)

Özbekçe: "Döst döstning oynasi." (Mirzayev vd., 2005, s. 48) (Dost dostun aynasıdır.)

Arapça: الحَبَّةُ تَدُورُ وَإلى الرَّحَى تَرْجِعُ (Meydânî, tsa, s. 230) (Tane dönüp dolaşıp değirmene gelir.)

Özbekçe: "Buğdoyning borar joyi tegirmon." (Mirzayev vd., 2005, s. 176) (Buğdayın gideceği yer değirmendir.)

Bu tür örneklerde, söz konusu leksik birimlerin birebir eşdeğer olmamaları, atasözlerinin anlam bütünlüğünü ve işlevselliğini zedelememektedir. Aksine, her iki dilde de benzer düşünsel temeller üzerine kurulu kültürel anlatımların varlığına işaret etmektedir. Bu da çeviri biliminde bağlamsal uyumluluğun ve işlevsel eşdeğerliğin, biçimsel sadakatten daha öncelikli olabileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

Daha soyut bir düzlemde karşılaştırıldığında, Arapça لَيْسَ الْخَبَرُ كَالْمُعايَنَةِ (Ebü'ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, s. 36; el-Mâverdî, 1999, s. 255) (Haber gözle görmek gibi değildir) atasözü ile onun Özbekçedeki eşdeğeri olan "Körgan bilan eşitgan bir emas." (Mirzayev vd., 2005, s. 59) (Görenle işiten aynı değildir) atasözü arasında da bir farklılık bulunmaktadır. Arapça örnek, klasik belagatte sıkça kullanılan mecazî karşılaştırma yöntemiyle soyut kavramlar (الْخَبَرُ - haber, الْمُعَايَنَةِ - gözlem) üzerinden bilgi edinme yollarını kıyaslarken; Özbekçe karşılık, bu fiilleri gerçekleştiren kişiler (körgan - gören, eşitgan - işiten) karşılaştırmak suretiyle anlamı daha somutlaştırmaktadır. Arapça örnekte bilgi nesnesi ön plandayken, Özbekçe örnekte bilgiye ulaşan özne merkeze alınarak bir kıyaslama yapılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her iki atasözü arasında semantik düzeyde bir örtüşme söz konusu olmakla birlikte, söylem düzeyinde kullanılan anlatım stratejileri farklılık arz etmektedir. Arapça ifade, bilgi biçimlerini karşılaştırarak dolaylı bilginin eksikliğini vurgularken; Özbekçe ifade, bu bilgiye ulaşan bireylerin konumlarını kıyaslayarak aynı anlamı doğrudan doğru ortaya koymaktadır.

Son olarak, Arapça كَمَا تَزْرَعُ تحصُدُ (es-Seâlibî, 1981, s. 271; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 21; Meydânî, tsb, s. 162) (Ektiğin gibi biçersin) atasözü ile onun Özbekçe mukabili olan "Nima eksang şuni örasan." (Mirzayev vd., 2005, s. 176) (Ne ekersen onu biçersin) atasözlerinde de benzer farklılık söz konusudur. Her iki atasözü de insanın kendi fiil ve eylemlerinin sonucuna katlanacağını belirten evrensel bir ilkeyi ifade etmektedir. Arapça örnekte daha özlü bir yapıyla, ekme ve biçme fiilleri (تزرع – تحصد) ve teşbih edatı (كَمَا) ile anlam oluşturulurken; Özbekçe örnekte halk diline özgü, doğrudan ve açık bir şart cümlesi kurgusu (nima – şuni) tercih edilmiştir.

Sonuç olarak, farklı dillerdeki atasözleri arasında görülen leksik çeşitlilik, işlevsel eşdeğerliğe dayalı bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, çeviri sürecinde anlamın, bağlamın ve kültürel dokunun korunmasına olanak tanımaktadır. Bu da çeviri eyleminde biçimsel eşleşmeden ziyade, anlam aktarımı ve kültürel uygunluğun öncelik kazanması gerektiğini göstermektedir.

Yapısal Olarak Zıt Gibi Görünen Eşdeğerler

Atasözlerinin çevirisinde karşılaşılan önemli olgulardan biri, biçimsel ya da yapısal düzeyde zıtlık arz eden ifadelerin, işlevsel ve anlamsal düzlemde yüksek derecede örtüşebildiğidir. Bu tür örneklerde, kaynak ve hedef dildeki atasözleri yüzeysel olarak biri olumlu, diğeri olumsuz yapıda görünse de anlam düzeyinde benzer manayı ifade ettiği gözlemlenmektedir. Bu olgu, çeviri biliminde "zıt-anlamlı çeviri" (antonymic translation) stratejisi kapsamında ele alınmakta ve biçimsel sadakatin ötesinde, işlevsel eşdeğerliğin öncelenmesi gerektiğini göstermektedir (Ġofurov vd., 2012, s. 112).

Bu bağlamda, Arapça مَنْ صَانَعَ الحَاكِمَ لَمْ يَحْتَشِمْ (Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, 2002, s. 242; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 75; Meydânî, tsb, s. 312) (Hâkime rüşvet veren utanmaz) atasözü ile onun Özbekçedeki karşılığı olan "Yegan oğiz uyalar" (Mirzayev vd., 2005, s. 155) (Yiyen ağız utanır) atasözü buna misal olabilir. İlk bakışta iki atasözünün yüklemleri, biri olumsuz (لَمْ يَحْتَشِمْ – utanmaz),

diğeri olumlu (uyalar – utanır) olması nedeniyle, biçimsel olarak karşıt (antitez) gibi görünse de atasözlerin her birindeki temel düşünce, haksız veya gayri meşru bir eylemin toplumsal ya da ahlaki sonuçlarının utanç verici olduğu yönündedir.

Arapça atasözünde, adalet mekanizmasını etkileme amacıyla hâkime çıkar sağlama (rüşvet verme) eylemi, bireyin haya ve utanma duygusundan yoksun olduğuna delalet ederken; Özbekçe atasözünde ise, bu tür gayri meşru kazanç yollarıyla elde edilen faydanın, tüketen bireyde vicdanî bir rahatsızlık ve utanç oluşturduğu ima edilmektedir. Bu durumda, eylem farklı özneler bağlamında ele alınmakla birlikte, her iki atasözü de ahlaki normlara karşıt davranışların sosyal açıdan nasıl değerlendirildiğini ifade etmektedir.

Bazı durumlarda, eşdeğer atasözlerinin cümle yapılarında gözlenen biçimsel zıtlıklar (örneğin olumlu ya da olumsuz yüklem kullanımı) anlamsal düzeyde herhangi bir farklılığa yol açmaz. Nitekim Arapça الحُبُّ أَعْمَى (ez-Zemahşerî, 1987a, s. 309) (Aşk kördür) atasözü ile onun Özbekçe eşdeğeri olan “Sevgining közi ayb körmas” (Aşkın gözü kusur görmez) atasözü, bu bağlamda dikkat çekici bir örnektir. Arapça örnek, isim cümlesi formunda olup olumlu bir yükleme (أَعْمَى – kör) sahiptir. Bunun Özbekçe karşılığı ise, fiil cümlesi yapısında olumsuz bir yüklem (körmas – görmez) içerir. Biçimsel açıdan bu zıtlığa rağmen, her iki atasözünde de ortak olarak aşkın kişinin algı yetisini zaafa uğrattığı, özellikle sevilen kişideki kusurların göz ardı edildiği vurgulanmaktadır. Yani, bu iki ifade anlam bakımından tamamen örtüşmektedir.

Mukayeseli yapıya sahip bazı atasözlerinde, kaynak ve hedef dillerde olumlu ya da olumsuz yargılar arasında görülen yüzeysel karşıtlık, esasen aynı anlam doğrultusunda farklı ifade stratejilerinin bir yansımasıdır. Bu tür örneklerde, karşılaştırılan unsurların konumlarının değişmesi, atasözlerinin yüzey yapısında zıtlık oluştursa da derin anlam düzeyinde her iki atasözü de aynı semantik sonuca ulaşmaktadır. Bu duruma örnek olarak, Özbekçe “Ahmoq döst yovdan yomon.” (Mirzayev vd., 2005, s. 62) (Deli dost düşmandan daha kötüdür) atasözü ile Arapça mukabili olan مُعاداةُ العاقِلِ خَيْرٌ مِن مُصادَقَةِ الْأَحْمَقِ (Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 187; Ebü’l-Hayr el-Hâşimî, 2002, s. 247) (Akıllı kişinin düşmanlığı, ahmağın dostluğundan daha iyidir) atasözünü gösterilebilir. Özbekçe örnekte, iyi niyetli dahi olsa muhakeme yetisinden yoksun bireylerin dostluk ilişkilerinde telafisi güç zararlara sebep olabileceği; bu nedenle akılsız dostların, akıllı düşmanlardan dahi daha tehlikeli olabileceği vurgulanmaktadır. Arapça örnek ise aynı düşünceyi ters bir yapı üzerinden, akıllı bir düşmanın düşmanlığının, ahmak bir dostun dostluğundan daha az zararlı olabileceğini ifade ederek ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, biri olumlu (خَيْرٌ - iyi), diğeri olumsuz (yomon - kötü) yargıyla kurulmuş gibi görünen bu iki atasözü, anlam düzeyinde örtüşmekte ve her ikisi de akılsız dostun potansiyel zararına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla, atasözlerinde yüzeysel biçim farklılıklarına rağmen, içeriksel eşdeğerlik anlamın korunması bağlamında mümkün olabilmektedir.

Yukarıda zikredilen örnekler, atasözlerinin çevirisinde literal (kelime kelime) aktarım yerine pragmatik ve bağlamsal uyumun esas alınmasının önemini vurgular. Zira olumlu yapıda kurulmuş bir atasözünün, hedef dilde olumsuz yapıda bir ifadeyle karşılanması, çeviri hatası olarak değil; aksine, dilsel ve kültürel yapıların doğal bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu doğrultuda, anlamın hedef dildeki kültürel normlara uygun biçimde yeniden üretilmesi, atasözlerinin çevirisinde temel ilke olmalıdır.

Leksik Farklılık Gösteren Eşdeğer Atasözleri

Arapça ve Özbekçe arasında şekil ve anlam bakımından eşdeğerlik gösteren birçok atasözü bulunmakla birlikte, bu atasözlerinin leksik bileşenleri çoğu zaman birbirinden farklılık arz etmektedir. Bu tür leksik farklılıklar, dillerin yalnızca sözcük dağarcığına değil, aynı zamanda toplumların tarihsel gelişim süreçleri, kültürel referans sistemleri ve kolektif zihniyet yapısına dayanmaktadır. Her dil, kendine özgü sosyo-kültürel bağlam içinde şekillenmiş bir anlam dünyasına sahiptir ve bu bağlam, atasözlerinin biçimlenmesinde doğrudan etkili olmaktadır. Dolayısıyla, benzer anlamı taşıyan atasözlerinin farklı dillerde farklı kelimelerle, mecazlarla ve imgelerle ifade edilmesi doğal bir durumdur.

Farklı İmge Kullanımından Kaynaklanan Leksik Farklılıklar

Şekil itibariyle birebir örtüşmeyen atasözlerinde, çoğunlukla temel anlam bileşenlerinin benzerlik gösterdiği; buna karşılık, kullanılan imgeler ile sözcük tercihlerinin ise ait oldukları kültürel bağlam doğrultusunda farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu bağlamda, eşdeğer atasözleri arasında gözlemlenen leksik varyasyonlar, genellikle toplumların belirli bir olguya yönelik farklı bakış açıları geliştirmesiyle ilişkilidir. Zira her kültür, ortak yaşam deneyimlerini ve değerlerini dile getirirken, kendi semboller dizgesi ve anlam çerçevesi doğrultusunda belirli sözcük ve yapı biçimlerini tercih etmektedir. Böylece, çeviri sürecinde yalnızca yüzeysel anlamın değil, derin yapıya ait kültürel göstergelerin ve imgesel örüntülerin de dikkate alınması, dilsel ve kültürel eşdeğerliğin sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Örneğin, Arapça حَبْلُ الكَذِبِ قَصيرٌ (es-Sâbûnî, 1980, s. 388; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 71) (yalanın ipi kısadır) atasözü, yalanın kısa ömürlü ve er ya da geç açığa çıkacağını vurgularlar. Onun Özbekçedeki karşılığı olan “Yolg‘onning urmi qisqa” (Mirzayev vd., 2005, s. 106) (Yalanın ömrü kısa) atasözünde, “ip” (حَبْل) metaforu yerine, doğrudan “ömür” (umr) kavramı tercih edilmiştir. Burada leksik düzeyde farklı bir kavramsallaştırma söz konusu olsa da, her iki atasözü de aynı toplumsal ve ahlaki gerçeği ifade

etmektedir. Buna benzer eşdeğer atasözleri çoktur.

Benzer şekilde Arapça إذا ذَكَرْتَ الذِّئْبَ فَأَعِدَّ لَهُ الْعَصا (es-Seâlibî, 1981, s. 352; Meydânî, tsa, s. 87) (Kurdu andığında sobayı hazırla) atasözünde "kurt" figürü tehdit unsuru olarak sembolleştirilmişken, Özbekçedeki karşılığı olan "Ayiqni yöqlasang, tayoq ol." (Mirzayev vd., 2005, s. 221) (Ayıyı andığında sopayı al) ifadesinde bu unsur "ayı" figürüyle yer değiştirmiştir. Bu durum, farklı kültürlerde farklı hayvanların tehdit veya tehlike sembolü olarak kodlamasıyla açıklanabilir. Arap ve Özbek atasözlerinde buna benzer örnekler çoktur.

Arapça: مَن زَرَعَ الْمَعْرُوفَ حَصَدَ الشُّكْرَ (Meydânî, tsb, s. 327) (İyilik eken teşekkür biçer.)

Özbekçe: "Yahşilik eksa, esonlik örar." (Mirzayev vd., 2005, s. 37) (İyilik eken kolaylık biçer.)

Arapça: السُّكُوتُ أَخُو الرِّضَا (el-Askerî, 1988a, s. 521; es-Seâlibî, 1981, s. 40; ez-Zemahşerî, 1987a, s. 325) (Susmak kabullenmek demektir.)

Özbekçe: "Sukut alomati rizo." (Mirzayev vd., 2005, s. 177) (Sükût rıza alametidir.)

Arapça: إيّاكِ أَعْنِي وَاسْمَعِي يا جارةُ (Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 77; el-Askerî, 1988a, s. 251; Meydânî, tsa, s. 49) (Seni kastediyorum, komşu sen dinle.)

Özbekçe: Qizim senga aytaman, kelinim sen eşit. (Mirzayev vd., 2005, s. 131) (Kızım sana söylüyorum, gelinim sen dinle.)

Arapça: مَن تَأَنَّى أَدْرَكَ مَا تَمَنَّى (Ebû Bekr el-Hârizmî, 2003, s. 102; el-Hâşimî, ts., s. 111; Meydânî, tsb, s. 327) (Teenniyle davranan umduğuna ulaşır.)

Özbekçe: "Şoşilgan yiqilar, şoşmagan oyga çiqar." (Acele eden düşer, acele etmeyen aya çıkar.)

Arapça: طَعْنُ اللِّسانِ أَنْفَذُ مِن طَعْنِ السِّنَانِ (Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, 2002, s. 160; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 151) (Dil yarası mızrak yarasından daha etkilidir.)

Özbekçe: "Boş yarasi tuzalsa ham, dil yarasi tuzalmas." (Mirzayev vd., 2005, s. 222) (Baş yarası iyileşse de dil yarası iyileşmez.)

Arapça: الصَّبْرُ مِفْتَاحُ الْفَرَجِ (Ebû Bekr el-Hârizmî, 2003, ss. 90, 110; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 91; Meydânî, tsa, s. 417) (Sabır mutluluğun anahtarıdır.)

Özbekçe: Sabr tagi sariq oltin. (Mirzayev vd., 2005, s. 110) (Sabrın altı, sarı altın.)

Arapça: أُذْكُرْ غائِبًا تَرَهُ (es-Seâlibî, 1981, s. 41; Meydânî, tsa, s. 280) (Yanında olmayanı an ki onu göresin.)

Özbekçe: Eçkini yöqlasang, quloği körinar. (Mirzayev vd., 2005, s. 169) (Keçiyi anarsan kulağı gözükür.) Börini yöqlasang, quloği körinadi. (Raimkulova & Taylanova, 2024, s. 81) (Kurdu anarsan kulağı gözükür.)

Arapça: الصِّناعَةُ فِي الْكَفِّ أَمَانٌ مِنَ الْفَقْرِ (Meydânî, tsa, s. 417) (Eldeki zanaat fakirlikten kurtarır.)

Özbekçe: Hunar bölsa qölingda, non topilar yölingda. (Zanaat varsa elinde, ekmeği bulursun yolunda.)

Verilen örneklerde, Arapça ve Özbekçe atasözleri arasında kurulan eşdeğerlik ilişkisi, birebir leksik karşılıklara dayanmamaktadır. Bu atasözlerinde, Arapça الشُّكْرَ (teşekkür) ile Özbekçe esonlik (kolaylık); أَخُو (kardeşi) ile alomati (alameti); جارةُ (komşu) ile kelin (gelin); خَيْرُ (en hayırlısı) ile asl (asıl); الرِّفْقِ (nazik) ile yahşi gap (tatlı söz); طَعْنِ السِّنَانِ. (mızrak yarası) ile boş yarasi (baş yarası); مِفْتَاحُ الْفَرَجِ (mutluluğun anahtarı) ile sariq oltin (sarı altın) gibi kelimeler leksik eşdeğerlik göstermemektir. Ancak bu atasözlerinde anlam bütünlüğü korunmuş ve işlevsel olarak birbirlerinin yerini alabilecek nitelikte kalmıştır. Bu da göstermektedir ki, atasözleri arasında kurulan eşdeğerlik ilişkisi, yalnızca kelime düzeyinde değil; bağlamsal yapı, işlevsel benzerlik, semantik yapı ve kültürel çağrışımlar temelinde kurulmalıdır.

İfade Üslubundan Kaynaklanan Leksik ve Sentaktik Farklılıklar

Bazı atasözlerinde, anlamı oluşturan temel düşünsel yapı korunmakla birlikte, bu yapıların dile getiriliş biçimlerinde üslup düzeyinde farklılıklar gözlemlenmesi doğaldır. Anlamı belirleyen temel düşünsel yapı çoğu zaman muhafaza edilmekle birlikte, bu yapıların dile getirilme biçimleri arasında sentaktik varyasyonlar ortaya çıkabilmektedir. Bu bağlamda, bir dilde soru cümlesi biçiminde kurgulanarak muhatabı düşünmeye yönlendiren atasözlerinin, başka bir dilde yalın ve doğrudan bir önerme şeklinde ifade edilmesi mümkündür. Aynı şekilde, bir dilde şart cümlesi olarak yapılandırılan bir atasözünün, karşı dilde emir, istek ya da ünlem biçiminde karşılık bulabilmektedir. Farklı cümle yapılarına sahip bu tür eşdeğer atasözlerinde, her iki dilin sentaktik özelliklerine uygun olarak çeşitli bağlaç, kip ve edatların kullanılması zorunlu hâle gelmektedir. Bu durum da leksik düzeyde bazı farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ancak bu yapısal ve üslubî değişkenlik, söz konusu atasözlerinin anlam yönünden eşdeğerliğini zedelememektedir. Bilakis, her iki dilin özgün ifade biçimlerine uygun düşecek şekilde atasözünün işlevsel eşdeğerliğini sürdürebilmesini mümkün kılmaktadır.

Örneğin, Arapça أَتَطْلُبُ صاحِبًا لا عَيْبَ فِيهِ وَأَيُّ النَّاسِ لَيسَ لَهُ عُيُوبٌ؟ (el-Hâşimî, ts., s. 22; el-Yûsî, 1981b, s. 250) (Kusursuz dost mu istiyorsun? Hangi insanın kusuru yok ki?) atasözü, soru cümlesi formuyla muhatabın beklentilerini sorgulayan, düşünsel bir etkileşim kurmayı amaçlayan retorik bir yapıya sahiptir. Bunun Özbekçe karşılığı olan "Aybsiz döst izlagan döstsiz kolar." (Mirzayev vd., 2005, s. 47) (Kusursuz dost arayan dostsuz kalır) atasözü ise aynı manayı doğrudan bildirimeye dayalı bir haber cümlesi yapısıyla sunmaktadır. Her iki örnekte de kusursuzluk beklentisinin gerçekdışı olduğu ve bu tutumun sosyal ilişkileri

zedeleyebileceği fikri dile getirilmekle birlikte, söylem biçimi bakımından belirgin bir farklılık söz konusudur.

Benzer şekilde, bazı atasözleri basit cümle yapısıyla oluşturulurken, eşdeğer anlam taşıyan diğer atasözlerinde bileşik cümle yapıları tercih edilebilmektedir. Bu yapısal fark, atasözlerinin leksik düzeyde farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Örneğin, Arapça رُبَّ حَمْقَاءَ مُنْجِبَة (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 57; Meydânî, tsa, s. 308) (Bazı ahmaklar akıllı çocuk doğurur) atasözü, yalın ve basit bir cümle formunda yapılandırılmışken; onun Özbekçedeki karşılığı olan "Ahmoqdan çaqmoq, donodan ahmoq." (Mirzayev vd., 2005, s. 138) (Ahmaktan yıldırım, bilgeden ahmak) atasözü, karşıt örnekleme içeren bileşik cümle yapısıyla oluşturulmuştur. Cümle yapısındaki ifade üslubuna bağlı olarak leksik düzeyde farklılıklar gösteren eşdeğer atasözlerine dair bazı örnekler şunlardır:

Arapça: المَرْءُ بِخَلِيلِهِ (إِنَّمَا) (Ebû Ubeyd, 1980, s. 178; el-Askerî, 1988a, s. 251; Meydânî, tsb, s. 275) (Kişi, arkadaşıyladır.)

Özbekçe: "Dösting kimligini ayt, sening kimligingni aytaman." (Mirzayev vd., 2005, s. 142) (Arkadaşın kim olduğunu söyle, senin kim olduğunu söylerim.)

Arapça: رُبَّ سُكُوتٍ أَبْلَغُ مِن كَلامٍ (el-Yesûî, 1913, s. 70; Meydânî, tsa, s. 317) (Bazen sukut, konuşmaktan daha çok şey anlatır.)

Özbekçe: "Sukutda hikmat köp, bulutda himmat." (Mirzayev vd., 2005, s. 88) (Sukutta hikmet çok, bulutta himmet.)

Arapça: (إِذَا) جاءَ (نَزَلَ) الْقَدَرُ عَمِيَ الْبَصَرُ (el-Yûsî, 1981b, s. 75; es-Seâlibî, 1981, s. 41; ez-Zemahşerî, 1987a, s. 123; Meydânî, tsa, s. 20) (Kader gelince göz görmez olur.)

Özbekçe: "Taqdirning işini tadbir buzolmas." (Kaderin işini tedbir bozamaz) ve "Odam tuzar, taqdir buzar." (Adam yapar kader bozar.)

Arapça: مَن يَنْكَح الحَسْناءَ يُعْطِ مَهْرَها (Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, 2002, s. 242; el-Askerî, 1988a, s. 258; es-Seâlibî, 1981, s. 215) (Güzel kızla evlenen kişi mehrini verir)

Özbekçe: "Qizi borning nozi bor." (Mirzayev vd., 2005, s. 177) (Kızı olanın nazı olur.)

Diğer husus ise, bazı atasözlerinde bir eylemin niteliği üzerinde durulurken, hedef dile ait atasözünde aynı eylemin sonucu ya da doğurduğu toplumsal etkileri vurgulanmıştır. Bu duruma örnek olarak, Arapça قَوْلُ الْحَقِّ لَمْ يَدَعْ لِي صَدِيقًا (Ebü'ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, s. 417; el-Askerî, 1988a, s. 493; Meydânî, tsa, s. 256) (Hakkı söylemek söz bana arkadaş bırakmadı) atasözü verilebilir. Burada, hakikati dile getirmenin sosyal ilişkiler üzerindeki olumsuz sonucu, yani dostlukların kaybına neden olabileceği ifade edilmiştir. Buna karşın, Özbekçede "Töğri gap tuqqaningga yoqmas." (Doğru söz doğurduğun çocuğun hoşuna gitmez) ve "Töğri söz aççiq bölar." (Doğru söz acı olur) gibi atasözlerinde ise doğru sözün toplumsal etkisinden çok, onun doğasında bulunan rahatsız edicilik, sertlik veya hoşnutsuzluk yaratma özelliği öne çıkarılmıştır. Her iki dildeki atasözleri de doğru söz söylemenin sosyal anlamda zorluklar ve olumsuz tepkilerle karşılaşabileceğini dile getirse de Arapça örnek bu durumu sonuç merkezli bir anlatımla ele alırken, Özbekçe örnekler söz konusu tutumun karakteristik niteliğine odaklanmaktadır. Benzer örneklere gelince,

Arapça: مُعاتَبَةُ الْأَخِ خَيْرٌ مِن فَقْدِهِ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 182; el-Mâverdî, 1986, s. 173; es-Seâlibî, 1981, s. 465; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 346; Meydânî, tsb, s. 373) (Kardeşin azarlaması, onu kaybetmekten daha iyidir.)

Özbekçe: "Döst açitib gapirar, duşman kulib." (Mirzayev vd., 2005, s. 48) (Dost acı söyler, düşman güldürür.)

Arapça: المُصِيبَةُ لِلصَّابِرِ واحِدَةٌ وَلِلْجازِعِ اثْنانِ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 161; el-Askerî, 1988a, s. 353) (Musibet sabreden için bir, sabırsız için iki tanedir.)

Özbekçe: "Sabrli bölsang özarsan, sabrsiz bölsang tözarsan." (Sabırlı olursan yenersin, sabırsız olursan şaşarsın.)

Bazı atasözlerinde, iletilmek istenen mesaj doğrudan ve yalın bir şekilde ifade edilirken, diğer dildeki eşdeğer atasözü mecaz, temsil ya da örneklendirme gibi dolaylı anlatım biçimleriyle sunulduğu gözlemlenmektedir. Bu duruma örnek teşkil eden atasözlerinden biri, Arapçadaki سُوءُ الخُلْقُ يُعْدي (Ebû Bekr el-Hârizmî, 2003, s. 124; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 100; Meydânî, tsa, s. 356) (Kötü ahlak bulaşır) atasözü ile onun Özbekçedeki karşılığı olan "Qozonga yakin yursang qorasi yuqadi" (Mirzayev vd., 2005, s. 38) (Tencereye yakın yürürsen karası bulaşır) atasözüdür. Her iki ifadede de "bulaşmak" anlamına gelen Arapça يُعْدي ve Özbekçedeki yuqadi fiilleri, benzer semantik işlev görmekte, olumsuz tutum ve davranışların sosyal çevre üzerinde yayılma ya da etkide bulunma potansiyelini vurgulamaktadır. Arapça atasözü, bu durumu doğrudan bir anlatımla ortaya koyarak "kötü ahlak" kavramını açıkça belirtirken, Özbekçe atasözü aynı kavramsal çerçeveyi daha soyut ve mecazî bir yolla, "kirli tencere" metaforu aracılığıyla somutlaştırmaktadır. Benzer durum Arapça خَيْبَةٌ الهَيْبَةُ. (ez-Zemahşerî, 1987b, s. 197; Meydânî, tsb, ss. 107, 402) (Korkaklık kaybetmektir.) atasözü ve onun Özbekçe mukabilleri olan "Qörqoq qörğon ololmas." (Korkak kale alamaz) ve "Qörqoqni ajal quvlar." (Korkağı ecel kovalar) atasözleri için de geçerlidir.

Verilen örneklerde, aynı anlamı taşıyan eşdeğer atasözleri arasında gözlemlenen leksik farklılıkların, büyük ölçüde her toplumun kendine özgü imge dünyasından beslenmesi ve iletilmek istenen mesajın farklı üslup ve cümle yapılarına başvurularak ifade edilmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Sadece Mana Yönünden Ortak Olan Mukabil Atasözleri

Atasözleri, bir dilin en yoğun ve özlü biçimde anlam taşıyan dilsel birimleri olarak, yalnızca iletişimsel işlev görmenin

ötesinde, söz konusu dilin estetik boyutunu ve kültürel hafızasını da yansıtan önemli söylem araçlarıdır. Bu kısa ve çarpıcı ifadeler, toplumların tarihsel süreç içerisinde edindikleri deneyimlerin, gözlemlerin ve kolektif yaşam bilgeliğinin, edebî ve sanatsal bir biçimde dile getirilmiş hâlidir. Dolayısıyla atasözleri, ait oldukları dilin mecaz kapasitesini, söz dizimi özelliklerini, ahenk yapısını ve anlatı estetiğini açık biçimde ortaya koyar. Bununla birlikte, kültürel referanslar, değer yargıları, normatif yapılar ve toplumun dünya görüşü gibi sosyo-kültürel unsurları da bünyesinde barındırır. Bu yönüyle atasözleri, yalnızca dilbilimsel bir unsur değil, aynı zamanda kültürel kimliğin taşıyıcısı ve aktarıcısıdır.

Bu bağlamda, iki farklı dil arasında yapılan karşılaştırmalı dil çalışmalarında ya da çeviri süreçlerinde, bir dilde mevcut olan atasözlerinin hedef dilde lafzen birebir karşılığının bulunması her zaman mümkün olmayabilir. Bu gibi durumlarda, anlam bakımından örtüşen fakat leksik, biçimsel ya da kültürel yapı açısından farklılık gösteren "anlamsal eşdeğerlik" temelinde mukabil/alternatif atasözlerinin kullanılması gerekebilir. Bu tür atasözleri, yüzey yapıda farklılık arz etseler de, işlevsel ve semantik düzeyde benzer anlam katmanları sunarak çeviri sürecinde karşılaştırılabilirliği sağlar. Dolayısıyla atasözlerinin çevirisinde yalnızca dilsel eşdeğerlik değil, aynı zamanda kültürel aktarım ve bağlam uyumu da dikkate alınması gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Örneğin, bireyin çocukluk döneminde edindiği alışkanlıkların ve aldığı eğitimin, onun karakterinin ve yaşam tarzının şekillenmesinde belirleyici rol oynadığına dair ortak kültürel inancı yansıtan Arapça atasözlerinden "مَنْ شَبَّ على شيءٍ شابَ عليه" (Kim bir şey üzerine büyürse, o şey üzere yaşlanır) ifadesi, söz konusu düşüncenin özlü bir biçimde dile getirildiği örneklerden biridir. Bu atasözü, erken yaşta kazanılan davranışların ve değerlerin bireyin tüm yaşamına yön vereceğini vurgulayan güçlü bir söylemdir.

Özbekçede ise bu anlam alanını karşılayan doğrudan lafzi değil, anlam bakımından örtüşen iki farklı atasözü öne çıkmaktadır: "Bukrini gör tuzatadi" (Mirzayev vd., 2005, s. 78) (Kamburu ancak mezar düzeltir) ve "Kon bilan kirgan con bilan çiqadi." (Mirzayev vd., 2005, s. 80) (Kanla giren canla çıkar) Her iki atasözü de yüzeysel olarak farklı metaforik yapılara ve kelime seçimlerine sahip olsa da, içerik düzeyinde benzer bir düşünsel çerçeve sunmaktadır. Bu ifadelerde, bireyin karakterine ya da alışkanlıklarına erken yaşta yerleşmiş olumsuz bir özelliğin yaşam boyunca değiştirilemeyeceği fikri, kalıcı davranışsal eğilimler bağlamında dile getirilmektedir.

Özbekçede yer alan "Toma toma köl bölar" (Mirzayev vd., 2005, s. 187) (Damlaya damlaya göl olur) atasözü, küçük ve önemsiz gibi görünen şeylerin zamanla birikerek büyük ve anlamlı sonuçlara dönüşebileceği fikrini yansıtmaktadır. Bu düşünce, yalnızca Türk kültürüne özgü olmayıp, Arap kültüründe de benzer bir şekilde yer bulur. Ancak her iki kültür, bu anlamı kendi toplumsal yaşam tarzları ve sembollerine uygun olarak farklı imgeler aracılığıyla ifade etmektedir. Arapça الذَّوْدُ إلى الذَّوْدِ إبِلٌ (el-Askerî, 1988a, s. 462; ez-Zemahşerî, 1987a, s. 322; Meydânî, tsa, s. 277) (Deve deveyle sürü olur) ve التَّمْرَةُ إلى التَّمْرَةِ تَمْرٌ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 190; el-Askerî, 1988b, s. 383; es-Seâlibî, 1981, s. 268; Meydânî, tsa, s. 137) (Bir hurma, başka bir hurmayla çoğalır) atasözleri, küçük birimlerin birleşerek bütün oluşturabileceği fikrini, Arap toplumunun sosyo-kültürel hayatında önemli yer tutan deve ve hurma gibi kültürel unsurlar üzerinden somutlaştırmaktadır. Özbek Türkçesindeki karşılığı ise, su damlalarının birikerek göl oluşturması metaforu üzerinden aynı anlamı ifade eder. Bu tür örnekler, farklı kültürlere ait atasözlerinin benzer düşünce yapılarını, o kültüre özgü sembolik ögeler aracılığıyla nasıl aktardığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Dolayısıyla, atasözlerinde yer alan kültürel imgeler farklılık gösterse de altında yatan zihinsel yapı ve değer aktarımı çoğu zaman benzerlik arz etmektedir. Aşağıda bu tür Arap ve Özbek atasözlerinden bazı örnekler sıralanacaktır:

Arapça: كُلُّ كَلْبٍ بِبَابِهِ نَبَّاحٌ (Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, 2002, s. 186; es-Seâlibî, 1981, s. 354; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 57; Meydânî, tsb, s. 135) (Her köpek kendi kapısında havlar.)

Özbekçe: "Höroz öz katagida qiçqiradi." (Ashurov & Kazieva, 2024, s. 408) (Her horoz kendi kümesinde öter.)

Arapça: كلُّ فَتَاةٍ بأَبِيْهَا مُعْجَبَةٌ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 114) (Her kıza babası hayrandır.)

Özbekçe: "Tönğiz bolasiga oppoğim derkan." (Domuz yavrusu beyazım der.)

Arapça: لاَ يُجْمَعُ سَيْفَانِ فِي غِمْدٍ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 279; Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 394; el-Askerî, 1988b, s. 392; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 28; Meydânî, tsb, s. 230) (İki kılıç bir kına sığmaz.)

Özbekçe: "Ikki qöçqor kallasi bir qozonda qaynamas." (Mirzayev vd., 2005, s. 159) (İki koçun başı bir tencerede kaynamaz.)

Arapça: مَنْ يَمْشِ يَرْضَ بِمَا رَكِبَ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 4; Meydânî, tsb, s. 312) (Yaya yürüyen bindiğine razıdır.)

Özbekçe: "Oldingdan oqqan suvni qadri yoq." (Mirzayev vd., 2005, s. 118) (Önünden akan suyun değeri yoktur.)

Arapça: الطُّيُورُ على أَشْكالِها تَقَعُ (Mahmud İsmail vd., 1992, s. 11) (Kuşlar kendine benzeyen kuşun yanına konar.)

Özbekçe: "Kör kör bilan qoronğida topişar." (Mirzayev vd., 2005, s. 59) (Kör körle geceleyin buluşur.)

Arapça: لا يُلْدَغُ المُؤْمِنُ مِن جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ / لا يُلْسَعُ الْمُؤْمِنُ مِن جُحْرٍ مَرَّتَيْنِ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 38; Ebü'ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, ss. 28-29; el-Askerî, 1988b, s. 376; es-Seâlibî, 1981, s. 377) (Mümin bir delikten iki kez sokulmaz.)

Özbekçe: "Kör hassasini bir marta yöqotadi." (Mirzayev vd., 2005, s. 224) (Kör asasını bir kere kaybeder.)

Arapça: حِيلَةُ مَن لا حِيلَةَ لَهُ الصَّبْرُ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 162; el-Askerî, 1988a, s. 352; es-Seâlibî, 1981, s. 414; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 70) (Çaresi olmayan kimsenin çaresi, sabırdır.)

Özbekçe: “Boşga tuşganni köz körar.” (Turdiyev, 2019, s. 426) (Başa geleni göz görür.)

Arapça: أَسَاءَ سَمْعًا فَأَسَاءَ جابَةً (Ebû Ubeyd, 1980, s. 53; el-Askerî, 1988a, s. 25; el-Yûsî, 1981c, s. 182; ez-Zemahşerî, 1987a, s. 153; Meydânî, tsa, s. 330) (Yanlış duydu, yanlış cevap verdi.)

Özbekçe: “Eşitmas kulok elni buzar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 173) (Sağır kulak eli/halkı bozar.)

Arapça: لَوْ قُلْتُ تَمْرَةً لَقَالَ جَمْرَةً (Meydânî, tsb, s. 198) (Ben hurma desem, o köz der.)

Özbekçe: “Men boğdan kelsam, u toğdan kelar.” (Ben bağdan gelirsem o dağdan gelir.)

Arapça: مَقْتَلُ الرَّجُلِ بَيْنَ فَكَّيْهِ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 41; es-Seâlibî, 1981, s. 313) (Kişinin ölümü iki çenesi arasındadır.)

Özbekçe: “Yomon til boşga balo keltirar, yahşi til davlat, dunyo keltirar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 40) (Kötü dil başa bela getirir, iyi dil devlet, dünya getirir) “Uzun til boşga tökmok, böyinga sirtmok.” (Uzun dil başa soba, boyuna urgan) “Uzun til umr zavoli.” (Mirzayev vd., 2005, s. 42) (Uzun dil ömür zevali.)

Arapça: لا تَعْدَمُ الْحَسْناءُ ذَامًّا (Ebû Zeyd el-Ensârî, 1981, s. 332; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 256; Meydânî, tsb, s. 213) (Güzeli de yeren bulunur.)

Özbekçe: “Tikansiz gul bölmas.” (Mirzayev vd., 2005, s. 71) (Dikensiz gül olmaz.)

Arapça: الفَائِتُ لا يُسْتَدْرَكُ (el-Askerî, 1988b, s. 102) (Giden şey telafi edilmez.)

Özbekçe: “Ölgan kelmas, öçgan yonmas.” (Mirzayev vd., 2005, s. 241) (Ölen dönmez, sönen yanmaz.)

Arapça: زَوْجٌ مِن عُودٍ خَيْرٌ مِن قُعُودٍ (el-Askerî, 1988b, s. 503; es-Seâlibî, 1981, s. 216; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 112) (Çöpten olan eş, evde oturmaktan daha iyidir.)

Özbekçe: “Tul xotinning boşiga turna tezaklar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 100) (Dul kadının başına turna gübreler.)

Arapça: مَن نَهَشَتْهُ الْحَيَّةُ حَذِرَ الرَّسَنَ الْأَبْلَقَ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 223; el-Askerî, 1988b, s. 258; Meydânî, tsb, s. 319) (Kendisini yılan ısıran kimse, alacalı ipten sakınır.)

Özbekçe: “Qaynoq sut içib oğzi kuygan, qatiqni ham puflab içar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 145) (Sıcak sütten ağzı yanan katığı üfleyerek içer.)

Arapça: قَدْ بَيَّنَ الصُّبْحُ لِذِي عَيْنَيْنِ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 59; Ebû Ubeyd el-Bekrî, 1971, s. 61; el-Askerî, 1988b, s. 126; Meydânî, tsb, s. 99) (Gözleri olan için sabah aydınlandı.)

Özbekçe: “Oyni etak bilan yopib bölmas.” (Mirzayev vd., 2005, s. 199) (Ay etekle örtülmez.)

Arapça: إِنَّكَ لَا تَجْنِي مِنَ الشَّوْكِ الْعِنَبَ (Ebû Ubeyd, 1980, s. 264; Ebü’ş-Şeyh el-İsfahânî, 1987, s. 95; el-Askerî, 1988a, s. 105) (Dikenden üzüm toplamazsın.)

Özbekçe: “Uruğ sepmay, ekin örmas.” (Mirzayev vd., 2005, s. 16) (Çekirdek serpmeden ekin biçmez.)

Arapça: مِن كَثْرَةِ الْمَلَّاحِينَ غَرِقَتِ السَّفِينَةُ (Ebû Bekr el-Hârizmî, 2003, s. 307; es-Seâlibî, 1981, s. 261; Meydânî, tsb, s. 327) (Denizciler çok olduğundan gemi battı.)

Özbekçe: “Çöpon köp bölsa, qöy harom ölar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 161) (Çoban çoğalırsa koyun zayi olur.)

Arapça: لا يَضُرُّ السَّحابَ نُباحُ الكِلابِ (es-Seâlibî, 1981, s. 354; ez-Zemahşerî, 1987b, s. 272; Mahmud İsmail vd., 1992, s. 41; Meydânî, tsb, s. 215) (Köpeklerin havlaması buluta zarar vermez.)

Özbekçe: “İt hurar karvon ötar.” (Mirzayev vd., 2005, s. 32) (İt ürür, kervan yürür.)

Lafız açısından farklılık gösteren bu tür mukabil atasözleri, çeviri sürecinde eşdeğeri bulunmadığı takdirde kullanılabilir. Bu tür değişiklikler, her toplumun düşüncelerini imgeler ve etkileyici bir şekilde ifade etme biçiminin, kendi yaşam tarzı, gelenekleri, anlayışları ve mantıklı gözlemlerine dayandığını gösterir.

Sonuç

Arapça ve Özbekçe gibi farklı dil ailelerine mensup iki dilde atasözlerinin bu denli benzerlik göstermesi, tarihsel ve kültürel etkileşimlerin doğal bir sonucudur. Her iki toplumun da uzun süre İslam medeniyeti çatısı altında müşterek bir kültürel alanı paylaşmış olmaları, özellikle atasözleri gibi sözlü kültür ürünlerinde belirgin bir yakınlık ve örtüşme yaratmıştır. İki dildeki eşdeğer atasözleri, bu tarihsel birlikteliğin ve kültürel alışverişin dilsel izdüşümleri olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, her iki dilde lafız ve mana bakımından büyük ölçüde benzerlik gösteren atasözlerinin bulunması şaşırtıcı değildir.

Verilen örnekler, Arapça ve Özbekçede hem biçimsel hem de anlamsal düzeyde örtüşen atasözlerinin kullanımının oldukça yaygın olduğunu ve bu atasözlerinin, dilsel iletişimi daha etkili, imgeli ve anlam derinliği yüksek hâle getirmede önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Ayrıca bu sözlü ifadeler, yalnızca halkların ortak yaşantılarına değil, aynı zamanda dünyayı algılama biçimlerine ve kültürel kodlarına da ışık tutması bakımından dikkate değerdir. Eşdeğer atasözlerinin karşılaştırmalı ve dilsel düzlemde incelenmesi, iki toplumun düşünsel yapılarının, değer sistemlerinin, hayat anlayışlarının ve kültürlerarası etkileşim düzeylerinin anlaşılmasına katkı sağlar.

Şekil ve anlam bakımından eşdeğer kabul edilen atasözlerinin her yönüyle birebir örtüşmesi beklenmemelidir. Bazı örneklerde, atasözünün yalnızca bir kısmına karşılık gelen ifadeler, belirli sözcük eksiklikleri, sayısal farklılıklar veya yapısal zıtlıklar gözlemlenebilir. Bu gibi durumlarda, leksik farklılıklar mevcut olsa dahi, işlevsel benzerlik esas alınarak bu ifadeler

eşdeğer atasözleri kapsamında değerlendirilebilir. Bunun yanı sıra, her kültürün kendine özgü imge dünyası ve anlatım tarzı, atasözleri arasında leksik çeşitlilik doğuran başlıca unsurlar arasında yer almaktadır.

Yalnızca anlam bakımından örtüşen; fakat biçimsel ve leksik olarak farklılık arz eden atasözleri ise "anlamsal eşdeğerlik" ilkesi çerçevesinde mukabil ya da alternatif atasözleri olarak değerlendirilmektedir. Bu tür durumlarda, hedef dildeki atasözünün kaynak dile kelime düzeyinde tam karşılık içermemesi, anlam aktarımının başarısız olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, anlam bütünlüğünün korunması ve hedef kültür bağlamında işlevsel bir karşılık sunulması, çeviri sürecinin başarısını belirleyen asıl ölçütler arasında yer almaktadır. Nitekim atasözleri, yalnızca dilsel yapılardan ibaret olmayıp; toplumsal normlar, tarihsel deneyimler ve kültürel değerlerin yoğun biçimde kodlandığı ifade kalıplarıdır. Bu yönüyle atasözü çevirileri, çok katmanlı ve kültürlerarası duyarlılık gerektiren bir çeviri türü olarak ele alınmalıdır.

Hakem Değerlendirmesi: *Dış bağımsız.*
Çıkar Çatışması: *Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.*
Finansal Destek: *Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.*
Yapay Zekâ Kullanımı: *Yazar, akademik dil ve ifade düzenlemeleri için ChatGPT yapay zekâ aracından yararlandığını beyan etmektedir.*

Peer-review*: Externally peer-reviewed.*
Conflict of Interest: *The author has no conflicts of interest to declare.*
Financial Disclosure: *The author declared that this study has received no financial support.*
Use of Artificial Intelligence: *The author states that he used the ChatGPT AI tool for academic language and stylistic editing.*

Kaynaklar

Abdullah Fikrî. (1984). *Nazmu'l-leâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*. Dâru'l-Evzâî.
Ağar, A., & Tekin, S. (2022). Kur'ân-ı Kerim'de 'Ey İman Edenler' Hitabı ile Başlayan Ayetler ile Anlamca Örtüşen Türk Atasözleri ve Arapça Benzerleri. *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi, 7*(1), 100-123.
Akalın, Ş. H., Toparlı, R., Argunşah, M., Demir, N., & Gözaydın, N. (2010). *Türkçe Sözlük* (11. bs). Türk Dil Kurumu.
Ashurov, S., & Kazieva, G. (2024). Chet Tillarni O'qitishda Maqol va Matallarning O'rni. *Philology, Methodology, Translation Studies: Current Issues of Modern Science*.
Durmuş, İ. (2004). Mesel. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, ss. 293-297). TDV Yayınları.
Ebû Bekr el-Hârizmî, C. M. b. A. (2003). *el-Emsâlü'l-müvellede*. el-Macma'u's-sekâfî.
Ebû Ubeyd, el-K. b. S. (1980). *Kitâbü'l-emsâl*. Dâru'l-Me'mûni li't-turâs.
Ebû Ubeyd el-Bekrî, A. b. A. (1971). *Faslü'l-makâl fî şerhi Kitâbi'l-Emsâl*. Müessesetü'r-Risâle.
Ebû Zeyd el-Ensârî, S. b. E. b. S. (1981). *en-Nevâdir fi'l-luga*. Dâru'ş-Şurûk.
Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, Z. b. R. (2002). *el-Emsâl*. Dâru Sa'düddîn.
Ebü'ş-Şeyh el-İsfahânî, E. M. A. b. M. (1987). *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî*. ed-Dâru'l-Selefiyye.
el-'Askerî, E. H. el-H. b. A. (1988a). *Cemheretü'l-emsâl* (C. 1). Darü'l-Ceyl.
el-'Askerî, E. H. el-H. b. A. (1988b). *Cemheretü'l-emsâl* (C. 2). Darü'l-Ceyl.
el-Hâşimî, A. b. İ. (ts.). *es-Sihrü'l-helâl fi'l-hikemi ve'l-emsâl*. Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
el-Kavukcî, E.-M. Ş. M. b. H. (1994). *el-Lü'lü'ü'l-mersûʿ fîmâ lâ asle lehû ev bi-aslihi mevzûʿ*. Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye.
el-Mâverdî, E.-H. A. b. M. (1986). *Edebü'd-dünyâ ve'd-dîn.* Dâr Mektebeti'l-hayât.
el-Mâverdî, E.-H. A. b. M. (1999). *el-Emsâlü ve'l-hikem*. Dâru'l-vatan li'n-neşr.
el-Yesûî, L. Ş. (1913). *Mecâniiʿl-edeb fî hadâikiʿl-Arab* (C. 2). Matba'atü'l-'Âbâi'l-Yusû'iyyîn.
el-Yûsî, N. H. b. M. (1981a). *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (C. 2). Dâru's-Sekâfe.
el-Yûsî, N. H. b. M. (1981b). *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (C. 1). Dâru's-Sekâfe.
el-Yûsî, N. H. b. M. (1981c). *Zehru'l-ekem fi'l-emsâl ve'l-hikem* (C. 3). Dâru's-Sekâfe.
es-Sâbûnî, M. A. (1980). *Revâi'u'l-beyân tefsîru âyâti'l-ahkâm* (C. 2). Mektebetü'l-Gazâlî.
es-Seâlibî, E. M. A. b. M. (1981). *et-Temsîl ve'l-muhâdara fi'l-hikem ve'l-münâzara*. Dâru'l-'Arabiyye li'l-kitâb.
et-Taberânî, E.-K. S. b. A. (1983). *el-Muʿcemü'l-kebîr* (C. 4). Mektebe İbn Teyniyye.
et-Tirmizî, E. Î. M. b. Î. (1996). *el-Câmiʿu'l-kebîr* (Süneni't-Tirmizî) (C. 4). Dâru'l-Garbi'l-İslamî.
ez-Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. (1987a). *el-Müstaksâ fî emsâli'l-ʿArab* (C. 1). Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
ez-Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. (1987b). *el-Müstaksâ fî emsâli'l-ʿArab* (C. 2). Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
ez-Zemahşerî, E.-K. M. b. Ö. (1998). *Esâsü'l-belâga* (C. 1). Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye.
Ġofurov, İ., Möminov, O., & Qambarov. N. (2012). *Tarjima nazariyasi*. Tefekkür Bostanı Yayınevi.

Hassan, S. (2023). Mısır Atasözlerinin Türk Atasözleri ile Karşılanması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(2), 619-633.

İbn Manzûr, M. b. M. (1993). *Lisânü'l-ʿArab* (C. 11). Dâru Sâdır.

Kanseitova, G., Parpiyev, N., & Kanseitova, E. (2020). Arap ve Kazak Türk Atasözlerinin Karşılaştırılması ve Anlam Benzerlikleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, *3*, Article 3.

Kavak, F. (2021). Arap ve Türk Atasözlerinde Ortak Çağrışımlar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 30*(1), 135-183.

Mahmud İsmail, Muhammed Nâsif, & Mustafa Ahmed. (1992). *Mu'cemü'l-emsâli'l-'Arabiyye*.

Meydânî, E.-F. A. b. M. (tsa). *Mecmeʿu'l-emsâl* (C. 1). Dâru'l-Maʿrife.

Meydânî, E.-F. A. b. M. (tsb). *Mecmeʿu'l-emsâl* (C. 2). Dâru'l-Maʿrife.

Mirzayev, T., Musaqulov, A., & Sarimsoqov, B. (2005). *O'zbek xalq maqollari*. Şark Neşriyat.

Musayev, K. (2005). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Fen Neşriyat.

Özbekistan Cumhuriyeti Fenler Adademisi (2006). Maqol, *O'zbek tilining izohli lug'ati* (C. 2, s. 569). Özbekistan Milli Ansiklopedisi.

Râgıb el-İsfahânî, E.-K. H. b. M. (1991). *el-Müfredât fî garîbi'l-Kurʾân* (502). Dâru'l-Kalem.

Raimkulova, D., & Taylanova, M. (2024). Koreysça va Özbekça Maqollarning Milliy-Madaniy Xususiyatlari. *Jahon Adabiyoti va Qiyosiy Adabiyotşunoslikning dolzarb Masalalari*, 80-82.

Suçin, M. H. (2013). *Öteki Dilde Var Olmak Arapça Çeviride Eşdeğerlik.* Say Yayınları.

Turdiyev, A. (2019). Töre Süleyman'ın Eserleri Örneğinde Çağdaş Özbek Edebiyatında Folklorizmler. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies, 19*(2), 421-439.

Yalçın, P. (2015). *Çeviri Stratejileri Kuram ve Uygulama*. Grafiker Yayınları.